

**Universitat de les
Illes Balears**

Títol: _____ Habermas i la idea d'Europa _____

NOM AUTOR: _____ Joan Font Estelrich _____

NOM TUTOR: _____ Tomeu Sales Gelabert _____

Memòria del Treball de Final de Grau

Estudis de Grau de _____ *Filosofia* _____

Paraules clau _____ *Habermas, Europa, cosmopolitisme, constel·lació post-nacional* _____

de la
UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

Curs Acadèmic _____ *4t* _____

Cas de no autoritzar l'accés públic al TFG, marqui la següent casella:

ÍNDIX

1. INTRODUCCIÓ	2
2. UN ESTAT POSTNACIONAL EUROPEU	
2.1. UN MODEL FEDERALISTA	5
2.2. L'ESTAT POST-NACIONAL I LA GLOBALITZACIÓ	6
2.3. L'ELEMENT DISCURSIU DE LA POLÍTICA POST-NACIONAL	9
2.4. LA CONSTEL·LACIÓ POST-NACIONAL: UN ÒRGAN CONSTITUCIONAL DEMOCRÀTIC	11
3. CONSTITUCIONALITZACIÓ DEL DRET COSMOPOLITA	
3.1. HEREU DEL PROJECTE KANTIÀ	15
3.2. DEL DRET INTERNACIONAL AL DRET COSMOPOLITA	16
3.3. L'ASSOCIACIÓ DE NACIONS HABERMASIANA	19
3.4. UNA NOVA OPURTUNITAT PER EUROPA	21
4. LA REALITAT ACTUAL EUROPEA	
4.1. LA DIFÍCIL SITUACIÓ EUROPEA	23
4.2. INTEGRACIÓ I LEGITIMACIÓ: CAP A LA FORMACIÓ D'UNA IDENTITAT COMUNA	24
5. CONCLUSIÓ	28
6. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES	30

1. INTRODUCCIÓ

«La guerra de Vietnam, los cambios revolucionarios en el Este y en el centro de Europa, así como la guerra del Golfo, son los primeros acontecimientos cosmopolitas en sentido estricto. A través de los medios electrónicos de comunicación se han hecho presentes de forma simultánea en una ubicua esfera pública. Aludiendo a la revolución francesa, Kant mencionó las reacciones de un público participativo. Ya en aquél entonces identificó el fenómeno de una esfera pública mundial que sólo hoy ha cobrado realidad política en un contexto de comunicación cosmopolita.» (Habermas, 1998:643)

No hi ha cap dubte de la importància actual que té la formació d'una Europa unida i democràtica. El cas de la formació d'una política comuna a nivell europeu és només un exemple de la necessitat que sorgeix, degut al fenomen de la globalització, de crear institucions polítiques a nivell internacional que ajudin a fixar les noves condicions polítiques contemporànies. En l'actualitat aquest debat és cada cop més present, ja que diverses crisis econòmiques i bèl·liques han fet que la població es planteji quina és la construcció política que ha d'adquirir un món on tots els grans esdeveniments tenen un importància global de dimensions desorbitades.

Jürgen Habermas és un dels filòsofs que ha abordat de forma extensa el tema del projecte europeista, i aquest aspecte acabarà tenint un pes molt important dins la seva obra. Per posar-nos en context, hem de dir que Habermas és considerat el teòric alemany més influent del segle XX, que ha dut a terme l'esforç de pensar i relacionar la construcció europea amb la necessitat d'una sortida cosmopolita a l'actual política mundial. La crisi de la Guerra d'Irak va portar a Habermas a plantejar quina classe d'evolució estan sofrint grans potències com els EUA quan violen el dret internacional de la manera que ho duen fent. I aquest és només un dels exemples que es poden posar per exemplificar la problemàtica que suscita la institucionalització de la política mundial.

El que es vol dur a terme en aquest treball és manifestar la idea d'Unió Europea que té en ment Jürgen Habermas. Arrel d'això intentaré remarcar els canvis que això suposa en aspectes com la política dels Estats-nació, la ciutadania o la identitat dels individus. I no només això, sinó que s'intentarà mostrar com connecta les seves

esperances de formar una Unió Europea amb caràcter democràtic amb el projecte cosmopolita iniciat per Immanuel Kant. Habermas veu en el projecte de Kant una sortida a les pressions que exerceix la globalització, i aquesta sortida passa per construir políticament una constel·lació post-nacional. Veim aquí com el caràcter republicà de les idees habermasianes s'ajunten amb concepcions federalistes per intentar trobar un espai comú enmig de la política dels distints Estats-nació europeus.

Des de mitjans dels anys 90', i situant-se explícitament en la direcció de la prossecució del projecte kantian, Habermas teoritza sobre com transitar des de un dret internacional centrat en els Estats nacionals cap a un dret de caire cosmopolita, entenent com a tal no tant sols un dret entre els diferents Estats, sinó també i, en primer lloc, entre tots els éssers humans, de manera que no siguin tant sols ciutadans dels seus respectius Estats, sinó també d'una entitat supraestatal d'abast cosmopolita (Velasco, 2013:176). Per Habermas, com insistirem al llarg d'aquest treball, és molt important que els actors principals d'aquest projecte siguin els ciutadans, ja que aquests són els qui aporten la sobirania als seus Estats, amb la intenció que aquest els protegeixi de les possibles amenaces.

També explicarem els aspectes normatius de la proposta cosmopolita. Aquests, de fet, són i seran un dels problemes més citats a l'hora de criticar la postura habermasiana. La crítica que normalment s'atribueix a aquest projecte és que és una proposta excessivament formal, i que falla en certs aspectes relatius a l'adequació a la realitat social. Però, com ens diu Juan Carlos Velasco, la adequació normativa no es l'únic punt de vista per avaluar el projecte cosmopolita (Velasco 2013:180). No és només un programa normatiu i un diagnòstic dels problemes polítics i socials de l'època, sinó que també és un programa pràctic. El nostre autor deposita el possible èxit de la seva empresa en la dinàmica pròpia del joc polític, i sobretot de la capacitat d'aprendre competències adequades per part dels ciutadans que els serveixin per plasmar el que han adquirit llavors en unes institucions democràtiques (Velasco 2013:180).

Per tant, l'objectiu d'aquest treball és posar sobre la taula quina és la sortida que

Habermas vol donar a l'estancament de la política europea. Per fer això proposarà anar construint un sistema d'integració on l'Estat-nació sigui el que possibiliti l'adheriment dels ciutadans. Però de la mateixa manera, la presència de l'Estat-nació anirà reduint-se en favor d'unes institucions internacionals regides per la força d'una opinió pública mundial. Aquest és el punt on s'ha de canviar la manera clàssica de pensar: el ciutadà ha d'abandonar a poc a poc les arrels prepolítiques que el lliguen a la nació d'origen, per participar directament de la formació d'una opinió pública que defensi la voluntat de crear unes institucions transnacionals democràtiques. Aquestes seran els nous òrgans que s'encarregaran de mantenir l'ordre i la justícia dins la nova societat post-nacional.

Així doncs, aquest treball es dividirà en tres apartats principals. En el primer d'ells es farà referència al diagnòstic que Habermas duu a terme a la dècada dels 90' sobre la situació de les velles estatals-nacionals, que degut a diferents esdeveniments, com l'arribada de la globalització, veuen com la seva forma clàssica ja no es pot sostenir. Per això Habermas proposarà la formació d'una entitat de caràcter supranacional, on les identitats dels ciutadans es construiran al voltant d'una actitud democràtica i d'una participació política. El segon apartat el dedicarem a repassar els aspectes formals que ens trobam a l'hora de constitucionlitzar el dret que ha de emmarcar la constel·lació post-nacional. Aquesta proposta, a ulls de Habermas, és una millora del projecte kantià exposat a *La Pau Perpètua*. Dins aquest apartat es tractarà un punt importantíssim: decidir quina forma ha de tenir la constel·lació i com s'ha d'articular tant la política exterior com l'interior. I el tercer dels apartats estarà dedicat a analitzar la problemàtica actual que Habermas troba dins la UE. Per intentar corregir alguns aspectes de la política actual Habermas proposarà una política basada en un sistema de tres nivells, amb funcions específiques per cadascun d'ells: l'estatal, el transnacional i el supranacional. Finalment, el treball conclourà amb un apunt d'actualitat en el que s'analitzarà les conseqüències més actuals de la proposta habermasiana; quins són els objectius complits i els fronts que queden oberts.

2. UN ESTAT POSTNACIONAL EUROPEU

2.1. Un model federalista

Si hi ha un tema que sigui de gran importància dintre del pensament habermasià aquest és la preocupació que té per l'empresa d'una construcció política europea a nivell institucional. Hem de tenir en compte que el procés de creació d'una “constel·lació” jurídica i democràtica formada pels Estats-nació europeus ha estat un debat essencial dins la comunitat política i les elits intel·lectuals, que durant el segle XX, i més encara després de la Segona Guerra Mundial, van arribar a la conclusió que no es podia tornar a repetir el que havia succeït. Per tant s'havia d'intentar crear nous òrgans de govern que impedissin que els Estats-nació amb més recursos, com fou el cas del *III Reich*, poguessin sotmetre a altres Estats mitjançant l'ús de la violència.

La visió de com havia de ser aquesta Unió Europea s'ha entès al llarg del procés de construcció de tres formes diferents (Riutort 2014:31): la primera, i la que nosaltres tractarem aquí, és la que podem anomenar “originària”, i és de caire federal, mantinguda com un ideal entre sectors europeistes de les elits intel·lectuals i polítiques europees (Riutort 2014:32). Riutort ens explica llavors que les altres dues visions que aquí entren en joc són una que apel·la a una construcció de la UE de forma funcional i intergovernamental, que ha estat la hegemònica des dels inicis del projecte europeu fins a la signatura dels tractats de Maastrich. I la tercera concep la UE prioritàriament com una construcció d'una gran àrea dedicada al comerç lliure i a la circulació de capital (Riutort 2014:33). Pel que fa la primera de les visions, Riutort ens diu: *«Esta perspectiva ha venido propugnando la construcción federal de Europa sin cuestionar el papel de la soberanía, los agentes y los métodos de los estados.»* (Riutort 2014:32). Habermas defensarà la construcció federalista de la Unió Europea, i es centrarà en reforçar la idea de la formació d'una esfera pública europea com a base de la nova identitat dels ciutadans. En aquest cas, Habermas no serà partidari de la formació d'un gran estat post-nacional, sinó que proposarà la creació de diferents nivells de competències per tal d'assegurar la sobirania que ha possibilitat la formació

de la constel·lació.

El que hem de destacar en aquesta concepció és el caràcter de projecte polític de convivència col·lectiva, que pressuposa la formació d'un públic europeu amb opinió pròpia i voluntat democràtica. Aquest públic esmentat anteriorment assumirà el rol de la ciutadania, dins el marc de les institucions comunes (Habermas 2000:86). En aquesta nova idea de comunitat postnacional europea s'haurà de produir un canvi en el motor que la sustenta: una política comuna on es construeixi una identitat democràtica pròpia haurà de ser el substitut viable de la preocupació exclusiva per el mercat únic de diners i mercaderies (Habermas 2000:88).

Un model federalista abans que centralista, pensa Habermas, li hauria permès a un projecte com el de Kant entendre que es pot formular una nova sobirania sense perdre la identitat com a poble, de tal forma que *«los “pueblos” de Estados independientes que restringen su soberanía a favor de un gobierno federal no pierdan necesariamente su particularidad y su identidad cultural»* (Habermas 2009b: 127).

Aquest model federal permet llavors concebre una organització del poder estatal que funcioni en nivells diferenciats i fonamenti tant la seva legitimitat com la seva capacitat executiva. Habermas concep el que podríem denominar un “cosmopolitisme federalista” (Chernilo, 2007:190) que és capaç de lliurar el monopoli de l'ús de la força legítima a una agència específica, sense que això signifiqui renunciar de forma absoluta a l'autodeterminació efectiva d'instàncies intermèdies en tot un seguit de àmbits igualment rellevants per a la vida col·lectiva.

2.2. L'estat post-nacional i la globalització

Arribats a aquest punt, és important tenir clar quina és la situació que porta al nostre autor a plantejar-se aquest canvi en la realitat política d'aquell moment. Aquest plantejament que duu a terme Habermas té el seu origen en la preocupació d'aquest al comprovar que l'Estat-nació en la seva forma clàssica no pot suportar les nous canvis socials que succeeixen al voltant del ciutadà. Per a ell ja no és factible defensar que la

societat troba la seva unitat en la vida política i en l'organització de l'Estat. Les societats modernes s'han tornat tan complexes i diferenciades que ja no és possible defensar la idea d'una societat centrada en l'Estat ni la d'una societat composta d'individus que solament estructurin la seva solidaritat i enfoquen les seves preocupacions dins de l'Estat (Habermas 2000:88).

Passada la primera meitat del segle XX i totes les penúries que s'hi esdevenen, la societat occidental entra dins una època de bonança econòmica social tipificada pel triomf d'un nou contracte entre capitalisme i treballadors que, segons la visió habermasiana, estableix una espècie d'equilibri –encara que inestable– entre economia i política. És un període d'uns 25 a 30 anys en el qual el creixement econòmic i les transformacions socials sense precedents es van conjugar per crear el que coneixem com a “Estat del Benestar” (Ilivitsky, 2011:35). Aquest Estat, qualificat per Habermas com a “Estat regulador”, prenia, d'una banda, mesures per estimular el creixement i, per l'altra, mitjançant la implementació de la política social, garantia la integració social i fomentava la dinàmica econòmica (Habermas, 2000:71). Aquesta època històrica comença a entrar en crisi en els primers anys de la dècada dels 70. Progressivament, es trenca l'inestable equilibri entre economia i política, escenificat amb successos de la talla de la caiguda del Mur de Berlín o la dissolució de la Unió Soviètica. Aquest “Estat del Benestar” comença a ser avaluat en termes d'ineficàcia, i el vocabulari polític de llavors defineix aquesta incapacitat mitjançant el concepte de "ingovernabilitat" del sistema; un sistema que a causa del seu ràpid creixement ha tornat quelcom inabastable (Habermas 2000:73).

Per tant, el que hem de contestar immediatament és quin és el factor que ha portat a declarar les formes de poder pròpies de l'Estat regular com a obsoletes, i que ha obligat a hipotetitzar sobre noves formes de legitimar la política social, per així poder posar fi a aquesta època de crisi i incertesa (Habermas 2000:89). La globalització pot ser una resposta s'adequa bastant al que estem cercant. Aquest concepte caracteritza el creixent volum i intensitat del tràfic, la comunicació i els intercanvis més enllà de les fronteres nacionals (Habermas 2000:90). El que vol saber

Habermas és quines conseqüències té el procés de globalització per a la sobirania de l'Estat nacional, la identitat col·lectiva i la legitimitat democràtica, quan la funció de control macroeconòmic de l'Estat-nació s'ha anat erosionant i la sobirania ciutadana ha anat restant-li possibilitats per cobrir les necessitats de la seva pròpia legitimació (Habermas 2000:91-92). L'anàlisi estarà enfocat tant per la rellevància que Habermas dóna als continguts universalistes dels principis republicans com pels dilemes que per als ciutadans suposa la construcció d'una identitat, cada vegada més abstracta i genèrica, de pertinença a una societat que supera els límits organitzatius de l'Estat-nació (Habermas 2000:93). Com veim, aquest procés de globalització comporta un canvi important dins la nostra societat. Aquest canvi no solament restringeix l'espai d'acció dels Estats-nació sinó que minva les possibilitats d'execució que els queda per atenuar els efectes no desitjats dels mercats transnacionals. Com diu Habermas «*se mire como se mire la globalización de la economía destruye la constelación histórica que el compromiso social del Estado transitoriamente hizo posible*» (Habermas 2000:74).

Habermas veu així la progressiva superació de l'Estat-nació com a marc institucional en el que es desenvolupen els ciutadans. S'han de crear unes noves identitats que es corresponguin amb l'afer de la globalització, que canviarà per sempre els escenaris de la comunitat política i social (Habermas 2000:100). Per tant, una de les grans dificultats és què podem fer per encaixar noves formes d'identitats abstractes a través del compliment de normes compartides i valors comuns. Quin són els requisits que l'individu ha de complir per poder desenvolupar la seva responsabilitat ciutadana d'acord amb els criteris d'una societat democràtica postnacional (Habermas 2000:71). Intentar respondre a aquestes qüestions és per Habermas una empresa capdal. Des d'aquest punt de vista exposat, no resulta complicat explicitar aquest nou i necessari escenari. Europa necessita aconseguir la seva unitat política per ser capaç de fer front als desafiaments de la mundialització. L'Estat nacional és incapaç ja de donar resposta per si mateix a alguns dels reptes que la globalització li planteja. És per aquest motiu que necessitam repensar formes

diferents d'articulació del poder polític supranacionals, com és el cas de la Unió Europea.

2.3. L'element discursiu de la política post-nacional

El que l'autor pretén és reconstruir una idea de societat a través de la raó comunicativa, oferint fonaments per fixar discursos formadors d'opinió i de decisió que donin validesa a un Estat postnacional en el qual estigui incorporat el poder democràtic i els principis republicans en forma de drets. Això possibilita la existència de comunitats que s'entenen a si mateixes com a associacions de membres lliures i iguals (Habermas 2000:81).

Aquest aspecte de la proposta de Habermas està lligada de forma clara amb el projecte cosmopolita heretat de Kant. Habermas pensa que, de la mateixa manera que en el procediment kantian, a la resta d'Europa s'ha d'implantar un mecanisme d'agregació d'interessos idèntic al que va permetre que la Comunitat Econòmica Europea (CEE) passés de 6 membre al 1957 a l'actual Unió Europea (Ilivitsky 2011:41). Un dels grans problemes que veu el nostre autor és que l'augment dels nacionalismes dins els Estats europeus pot posar en perill la unió política transnacional dels ciutadans d'aquests països (Habermas 2000:102). Com veurem també més endavant, Habermas proposa que es vagi disminuint la importància d'aquests aspectes de caràcter prepolític i s'aposti per una societat plurinacional amb una esfera pública activa on es discuteixin els temes d'interès (Habermas 2000:111). Aquí s'ha d'especificar una mica el que entén Habermas per prepolític. Diu al respecte que l'ordre democràtic no depèn del seu lligam amb la nació considerada com una comunitat amb un destí prepolític. El que uneix als ciutadans en una nació de caràcter prepolític és aquest destí comú heretat de la tradició i la cultura de l'indret al que pertanyen. Ens comenta que dins les noves relacions socials arribades de la mà de la globalització tendeixen a crear nous vincles entre diferents subcultures, i això reforça l'impuls de les societats post-industrials a dibuixar noves identitats cosmopolites (Habermas 2000:102). El que defensarà serà que el punt fort d'un Estat constitucional

democràtic consisteix en poder tapar els buits que deixa la integració social mitjançant la participació política dels ciutadans (Habermas 2000:103). El problema al que Habermas pareix passar per alt sobre allò prepolític, és que això no es pot concebre deslligat completament de la política. Uns ciutadans que estan lligats per una tradició cultural comuna, per una llengua, etc. no estaran completament desvinculats de la defensa política dels seus interessos. El que passa aquí és que Habermas és ben conscient de la història recent d'Europa, i veu que els nacionalismes que han sorgit al llarg del segle XX han tingut una legitimació feixista. En part pot ser per això que intenta deslligar la capacitat política de la societat d'aquests tipus de plantejaments anti-democràtics.

Aquesta “constel·lació post-nacional” haurà de posseir un caràcter intermedi entre les entitats encarregades de salvaguardar la pau, com pugui ser l'ONU, i cada un dels Estats que la componen. El que farà serà dividir les competències entre institucions nacionals, transnacionals i supranacionals (Habermas 2009a:110-111).

Això suposarà un canvi significatiu a l'hora d'entendre la interacció entre política exterior i interior. Mentre que aquesta es manté sense modificacions, la primera se subdivideix en diversos àmbits especialitzats d'acord amb una *global governance* (Habermas 2000:145), i això canvia la forma de concebre les identifications nacionals de la ciutadania, creant nous sentits transnacionals de pertinença (Habermas 2000:140). Aquesta forma particular de solució de divergències és el que possibilita a Habermas l'elaboració teòrica d'una política interior mundial (Habermas 2000:136). Conseqüentment es proposa materialitzar una divisió entre les tasques exclusivament referides al manteniment de la pau i la seguretat, a càrrec de les Nacions Unides, i les altres responsabilitats lligades al maneig de la resta de les esferes del món vital compartit per tota la humanitat (Habermas 2000:139). En la majoria de les ocasions les forces de les Nacions Unides, o els òrgans encarregats de mantenir la pau, tindran llibertat d'acció. Però en altres ocasions seran els Estats els que marcaran el límit i impossibilitaran a l'organització supranacional interferir en la seva política interna, La

qual cosa en la jurisprudència internacional es consagra com el dret a la no interferència en els assumptes interns dels Estats (Habermas 2000:139).

2.4. La constel·lació post-nacional: un òrgan constitucional democràtic

El que Habermas planteja és que el pas actual a la “constel·lació post-nacional”, salt que s'ha de dur a terme degut a l'avanç inapel·lable de la globalització, obre el camí per a un model diferent de comunitat política, amb una nova font de legitimació. En aquesta nova comunitat política els termes anteriors s'inverteixen: som iguals perquè decidim junts, sobre la base de la nostra comuna adscripció a la humanitat, a la societat humana global. D'aquesta manera pot consumir-se el que ja estava implícit en la idea de “nació de ciutadans” (Velasco, 2013:189). S'han d'instaurar nous processos d'integració social de manera que la pertinença i la base de la identitat es vinculin a entitats supranacionals (Habermas, 2000:141). Aquesta “democràcia post-nacional” no significaria un ruptura amb l'Estat nacional sobirà, sinó una realització dels mateixos pressupostos en clau mundial (Habermas 2000:142).

Però, què entenem aquí per “post-nacional”? Amb aquest terme no ens estem referint únicament a l'enfortiment de les institucions supranacionals i transnacionals actualment existents; ni a la creació de noves institucions supranacionals; ni a l'aprofundiment democràtic d'aquestes; és a dir, a augmentar la seva representativitat, el seu grau de subjecció a control ciutadà i la seva transparència. Per post-nacional al·ludim a la transformació del vincle simbòlic-afectiu que els ciutadans mantenen amb la unitat política (Engelken-Jorge, 2008:226). Això afectarà directament al sentit de pertinença dels ciutadans, ja que veuran com anirà canviant cap un nivell que va més enllà de la seva nacionalitat. Hi haurà un nou llaç social que ha de pretendre mantenir units als ciutadans de diferents indrets. El que es demanarà Habermas serà si existeix la possibilitat de crear una relació entre aquests actors sense que es fongui en lligams de tipus prepolític, sinó que es recolzin completament en el procés democràtic de la seva constitució política. Tant sols així seran capaços de revisar el seu contingut democràtic i actualitzar-se de la forma que el present ho requeresqui

(2000:95). Aproximar-nos a les possibilitats d'una possible reforma d'aquests criteris requereix no només de l'observació empírica, de l'anàlisi minuciosa de les raons citades i de l'examen estadístic de correlacions entre variables que actualment ens ajuden a comprendre els fenòmens estudiats, sinó també de la reflexió teòrica en la forma en la qual aquesta es desenvolupa actualment en teoria política (Habermas: 2000:96).

Com a marc teòric-normatiu des del qual defensar la possibilitat d'una articulació postnacional del *demos*, és a dir, de la seva desvinculació de posicionaments nacionals prepolítics, Habermas ens dirà que la praxi democràtica es fonamenta en si mateixa. El filòsof alemany ens explica que el procés democràtic té

«el sentido inclusivo de una praxis autolegislativa que incluye a todos los ciudadanos por igual. [...] Todo consenso de fondo anterior, como el que asegura la homogeneidad cultural, resulta ser provisional y, como presupuesto de la existencia de la democracia, innecesario, desde el mismo momento en que la formación de una opinión y voluntad pública discursivamente estructurada hacen posible un razonable entendimiento político, también entre extraños. [...] El proceso democrático, gracias a la legitimidad que le garantiza su procedimiento, puede, si es necesario, suplir las carencias de la integración social» (Habermas, 2000:99-100).

L'autor considera, per tant, que el procés democràtic pot sostenir-se a si mateix, això és, és capaç de generar *outputs* i directrius amb la suficient legitimitat com per ser acceptats per individus racionals (Engelken-Jorge, 2008:229). Aquesta construcció democràtica d'una ciutadania de caràcter postnacional està, sota el nostre punt de vista, molt lligada al model deliberatiu que té la democràcia. Això es desprèn de la seva teoria de la acció comunicativa; a més aquesta estarà present –sinó almenys com a pretext– al llarg de tota la seva obra. *«Hoy en día la soberanía del pueblo se apoya en una formación más o menos discursiva de la opinión y de la voluntad que es posible sólo por la existencia de unos procedimientos jurídicamente institucionalizados y por los procesos informales que se derivan de los derechos fundamentales»* (Habermas 1998, 624). Per adquirir plena legitimitat, el procés democràtic ha de crear les condicions per a un espai de discussió obert, lliure, simètric i inclusiu, al que ha de ser sensible el sistema polític. Precisament en la

intersubjectivitat de l'espai públic, institucionalitzat segons els principis citats de llibertat, inclusió i simetria, i connectat a les decisions del sistema polític, el procés democràtic pot pressuposar la racionalitat dels seus acords i garantir que aquests siguin acceptables per a tots, fins i tot per a ciutadans de procedències culturals diverses (Habermas 1998, 624-625).

Doncs, el que trobam aquí per part del nostre autor és la voluntat de formar un model d'Estat més just i igualitari. Aquest estat ha de comptar amb la participació democràtica, vertebrat per una constitució republicana (Habermas 2000:103).

En els Estats constitucionals democràtics està present la lògica universalista (Habermas 2000:128), però aquesta pràctica política d'autogovern de les societats queda restringida dintre de les fronteres nacionals. Les societats polítiques són avui societats nacionals en les quals els ciutadans s'obeeixen a si mateixos en obeir les lleis (Habermas 2000:152) que creen mitjançant un procés discursiu col·lectiu. Aquesta presa de consciència resulta propiciada per dos factors, provinents tots dos de l'actual globalització: l'augment de les comunicacions transnacionals (circulació de la informació, augment dels intercanvis de tot tipus, turisme...) i la presa en consideració dels nous riscos transnacionals (riscos ecològics, delinqüència internacional, terrorisme “global”...) (Habermas 2000: 162).

Aquest és el projecte que Habermas té en ment quan pensa amb el futur d'Europa. Aquesta idea d'una forma de govern europeu constitucional sorgeix de la tradició democràtica radical i qüestiona la visió més limitada d'un marc purament legal. Habermas defensa en una de les seves principals idees l'existència d'una connexió interna entre llei i democràcia a través de la qual la legalitat té el seu origen en una legitimitat política més profunda que, en últim terme, resideix en una societat civil constituïda de forma discursiva i on existeix una pluralitat d'esferes públiques (Habermas 2000:120). En aquest sentit, la constitució és l'expressió de la voluntat política del poble.

Al final, el que sembla que vol dir Habermas amb aquest plantejament és que la responsabilitat de construir un nou ordre de caràcter cosmopolita –cosa que tractarem

a continuació— basat en lleis democràtiques recaurà veritablement en el ciutadà, ja que aquest, al ser l'afectat directe de les lleis que ha d'acomplir, és l'únic que pot discutir la seva validesa o invalidesa una vegada institucionalitzades. És necessari per això construir algun ens polític que ajudi als ciutadans a prendre la decisió de preocupar-se per les polítiques que afecten a aquest nou projecte. En altres paraules, una teoria democràtica que garanteixi la cohesió social ha de ser compartida com a horitzó del món de la vida per tots els ciutadans, més enllà de les creences que professin i dels diferents mons de la vida (*lebenswelt*) als que els associï els seu lloc de procedència (Habermas 2000:96). En definitiva, solament el desplaçament de la solidaritat cívica d'un plànol nacional a un altre transnacional garanteix la instauració legítima d'un règim polític europeu adequat al nostre temps.

3. CONSTITUCIONALITZACIÓ DEL DRET COSMOPOLITA

3.1. Hereu del projecte kantià

Des dels anys noranta, ha cobrat molta importància dins dels escrits de Habermas la temàtica referent al cosmopolitisme i com intenta fer encaixar aquest tema amb el de la constel·lació post-nacional. Sens dubte la presència del cosmopolitisme en l'obra recent de Habermas respon a l'avaluació que l'autor fa d'esdeveniments més o menys recents, com la caiguda del mur de Berlín i de la Unió Soviètica, i de processos històrics com la globalització econòmica i el propi projecte de la Unió Europea (Habermas, 1998:619). A partir d'aquests fet, i d'altres que no esmentarem, que de la mateixa forma posen de manifest la nova realitat dins la que es troba la societat europea, Habermas veu necessari indagar sobre la possibilitat de crear una nova cosmovisió política basada en aspectes que vagin més enllà del sentiment de pertinença a un Estat nacional o qualsevol altre aspecte prepolític no basat en el diàleg polític. Segons Habermas, ha de sorgir una voluntat per part dels ciutadans que els porti a transformar la política en una eina d'unió i consens a nivell supranacional, per tal que els Estats-nació moderns cedeixin part de la seva autonomia per poder participar d'un projecte que el nostre autor qualifica d'imprescindible (Habermas 2009b:74).

Habermas adverteix que els Estats transfereixen competències dirigides a instàncies supranacionals amb un clar dèficit democràtic –això és, sobre les quals no tenim cap control, però les decisions que aquestes prenen comprometen el nostre dia a dia. Això ha generat un model governamental burocràtic que, des de dalt, trasllada als Estats els imperatius sistèmics i desplaça cap a l'anonimat als nostres legítims representants (Habermas 2009b:46). D'aquí la necessitat cosmopolita de reformular democràticament la política, recuperar el poder dels Estats i esperonar als ciutadans perquè influeixin en la presa de decisions que els afecten directament.

Habermas, a més d'observar el perill d'una monarquia universal, tendència en què desembocaria un “estat internacional global”, posa en evidència la falsedat de la tesi *neokantiana* que encara avui advoca per la necessitat d'un segon contracte social

entre estats que es trobarien vivint entre ells en una espècie de segon estat de naturalesa que caldria superar per evitar que s'imposi la llei del més fort (Habermas 2009b:128).

En primer lloc afirma que mentre en el primer estat de naturalesa els habitants no tenien res a perdre i tot a guanyar, els ciutadans de l'Estat de dret ja disposen d'un autogovern amb el qual s'han dotat de drets jurídicament garantits pel poder polític. En segon lloc, recorda que els Estats són una font de legitimació que garanteix formes de vida política que els propis ciutadans estan interessats a mantenir. I, en tercer lloc, al·lega que el que està en joc no és la subjecció del poder autoritari de l'Estat (com es pretén en la falsa analogia), sinó la producció de capacitats d'acció política i, per tant, són irremplaçables els subjectes que ja disposen dels mitjans d'un ús legítim del poder, podent-los posar a la disposició d'una societat internacional constituïda políticament (Habermas 2009b:129).

D'altra banda, la teoria social habermasiana posseeix una empremta cognitivista i universalista que apunta a la seva preferència pel cosmopolitisme i per una prioritat de la societat internacional sobre els Estats nacionals sobirans. Ara bé, aquesta prioritat de la humanitat sobre els particularismes nacionals queda fortament matisada per diverses raons. Unes raons apunten a les pròpies dificultats de la seva articulació i als nous riscos que comporta; com per exemple la pròpia pèrdua d'autonomia per part del Estats nacionals en favor dels òrgans internacionals.

3.2. Del dret internacional al dret cosmopolita

Aquesta nova forma d'enfocar les relacions entre estats sorgeix davant el fet que el dret internacional clàssic ha quedat esgotat davant els esdeveniments de principi de segle XX. Els estats nacionals es conceben com a participants d'un joc estratègic d'aliances i acords internacionals que es sostenen en el reconeixement de la igualtat sobirana (Habermas 2009b:118). Aquesta es basa en reconèixer la capacitat de cada Estat de utilitzar la força com a eina de regulació de conflictes. Habermas veu un gran problema aquí: *«Esto excluye la introducción de instancias superiores que*

apliquen e impongan imparcialmente el derecho. Ambas cosas explican el carácter “débil” de un derecho cuya eficacia depende, en última instancia, de la voluntad soberana de las partes que firman los pactos.» (Habermas 2009b:118). El que vol dur a terme el nostre autor aquí és la constitucionalització d'unes lleis de caire internacional per assegurar la pau entre nacions. L'objectiu d'abolir la guerra es que s'establesqui d'una vegada per totes el “govern de la raó”, basat en el diàleg entre els actors, propi de la teoria discursiva habermasiana.

Per això per Habermas no bastarà amb els tractats internacionals per establir la pau. Ell concebrà aquesta relació entre nacions com una pau jurídica (Habermas 2009b:119). Trobam aquí un aspecte que marca una diferència entre la postura de Kant i la de Habermas. Tot i que els dos volen establir la pau entre els diferents Estats, el punt de vista de Habermas va un pas més enllà. Aquest troba certes fissures en la forma que té Kant de plantejar la formació d'una associació de nacions respectuosa amb la sobirania dels Estats (Habermas 1999:71). Des del punt de vista habermasià, no es pot sostindre que els Estats respectin un pacte de no-agressió basant simplement amb la seva capacitat racional:

«Kant no puede concebir una obligación jurídica, porque su asociación de naciones no está pensada como una organización que con órganos comunes adquiere cualidad estatal, y en cuanto tal una autoridad coercitiva. Debe confiar por eso tan sólo en una autovinculación moral de los Gobiernos. Esto apenas se puede conciliar con las descripciones kantianas crudamente realistas de la política contemporánea» (Habermas 1999:63,)

Aquesta associació entre nacions és necessària per a l'establiment d'una pau pròspera, respectada per tots els membres que en són partícips. El dret cosmopolita ha d'estar tan institucionalitzat que vinculi als diferents Estats. El poder supranacional ha de poder obligar als seus membres, sota amenaça de sancions, almenys a un comportament d'acord amb el dret. Només així l'inestable sistema basat en l'amenaça recíproca d'Estats sobirans que s'afirmen a si mateixos pot transformar-se en una federació amb institucions comunes que assumeixi les funcions estatals; això és, que reguli jurídicament l'intercanvi dels seus membres entre si i controli el compliment d'aquestes regles (Habermas 1999:72).

Així doncs, veim com la pau és la meta desitjable a l'hora d'establir una política cosmopolita. L'ampliació del dret cosmopolita s'entén com un manament genuí de la raó pràctica, això és, que a partir de la formació d'unes expectatives de vida cosmopolita, la pau és la finalitat última; hi ha d'haver un pacte de no agressió entre els ciutadans. El que s'ha de dur a terme, segons Habermas, és la construcció formal d'aquesta doctrina cosmopolita, on el ciutadà i la seva implicació política seran la pedra angular que permetrà que els Estats renunciïn a part de la seva autonomia en favor d'una manera nova de fer política, adaptada a la realitat global del nostre temps (Velasco 2013:169).

Està clar que la visió que té Habermas de la política en un món cosmopolita segueix en certa manera les ensenyances de Kant. Igual que el filòsof de Königsberg, Habermas ens explica que la construcció d'una “Constitució civil” és el lema decisiu d'aquest plantejament. La formació d'una societat civil cosmopolita institucionalitzada s'ha de produir d'acord al compliment d'unes lleis universals. Per això cal abolir l'antic dret internacional que regula les relacions entre els Estats, i s'ha d'instaurar una comunitat d'Estats que es relacionin mitjançant estructures postnacionals. Només així estableixen entre si els Estats i els ciutadans una “relació subjecta a lleis” (Habermas 2009b:120). A continuació Habermas advertirà que les normes que han estat promulgades per unes lleis de caràcter universal tendeixen a tenir un cert caràcter autoritari, i això pot comportar inevitablement l'existència de despotisme. Això només es podrà evitar «*mediante el procedimiento republicano de una formación equitativa de la opinión y la voluntad por parte de todos los afectados potenciales*» (Habermas 2009b:120). Amb el que també diferirà Habermas de Kant serà en la intenció de formar una “república mundial” o “estat universal dels pobles”, que és cap al que encamina Kant el seu plantejament del dret cosmopolita.

La idea que té Kant és completament innovadora, ja que trasllada del marc nacional al internacional la positivació dels drets civils i dels drets humans, que seran el que hauran de respectar les lleis cosmopolites. La novetat d'aquesta idea resideix en la conseqüència de la transformació del dret internacional, en tant que dret dels

Estats, en un dret cosmopolita en tant que dret dels individus (Habermas 2009b:122). Aquests passen a ser ara no tant sols subjectes de dret dintre dels Estats, sinó que formen part a la vegada d'aquest Estat i d'una comunitat cosmopolita sotmesa a una autoritat superior. En aquest cas, els ciutadans com a individus són els encarregats d'autoritzar a l'Estat a travessar les seves fronteres cap a la formació d'un gran cos d'Estats sobirans. Segons Habermas allò polític, que dotava de poder i autonomia als Estats-nació, queda difuminat darrera aquestes noves instàncies de poder supranacionals (Habermas 2009b:122). Aquí és on Habermas veu grans innovacions d'una riquesa immensa en la formulació de Kant, però matisa en la formulació d'aquesta hipotètica “República de repúbliques”. Habermas mostra que el projecte original de Kant, o el que hem caracteritzat més amunt com a característica més ambiciosa i innovadora de la seva proposta, condueix a una limitació de la sobirania dels Estats i a la construcció d'institucions sobiranes supranacionals. Aquesta sembla ser la conclusió que se segueix necessàriament de la crítica de Kant al dret internacional que regulava les relacions entre Estats des de la Pau de Westfàlia (López de Lizaga, 2007: 95).

3.3. L'associació de nacions habermasiana

Com aconseguir una ciutadania universal que no produeixi una transformació dels propis ciutadans en individus irrellevants? Com fer als individus responsables d'aquesta nova dimensió política sense despistar-los i sense anul·lar les seves referències properes? Aquest és el repte que Habermas es planteja i que explica tots els matisos que es veu obligat a fer. Per aquest motiu no es proclama partidari de l'associació de nacions que proposa Kant (Habermas, 2009b:122). Kant, com hem dit abans, defensarà que l'associació s'ha de dur a terme sense que la sobirania dels Estats es vegi afectada. En canvi, Habermas tindrà en ment un altre tipus d'associació, que no només estigui lligada gràcies a l'ús de la raó o a un disseny de la naturalesa (Habermas 1999:66). Habermas opta per la pervivència dels Estats i les ciutadanes nacionals, i que aquests Estats estiguin regits per societats civils conscients de

l'artificialitat última de les fronteres. També introduirà la formació d'una opinió pública que forci als seus governants a acords amb els altres Estats per aconseguir un enteniment universal en el respecte a les regles bàsiques de la moral universalista, que no són d'altres que la prohibició de les guerres entre Estats i la protecció dels drets humans.

Per marcar la diferència que hi ha respecte de la proposta kantiana, Habermas insisteix en les referències que hi ha entre els actors col·lectius i els individuals a les diferents propostes. Això, ens diu Habermas, marca una diferència «*entre el orden jurídico de una república federal mundial, construido de forma enteramente individualista, y una sociedad mundial políticamente constituida que a nivel global reserva a los estados las instituciones y procedimientos de un “gobierno más allá del estado”*» (Habermas 2009b:132). D'aquesta última manera s'obliga als membres d'aquesta societat mundial a que actuïn de forma conjunta i solidària, per reforçar la proposta cosmopolita. Però al mateix temps, no se'ls transforma en ciutadans desvinculats de la seva nacionalitat, ja que també estan subjectes a certes obligacions jurídiques a nivell estatal, encara que hagin cedit part de la seva sobirania. Seguint aquestes directrius, per Habermas serà possible establir una Constitució política a nivell transnacional amb un sistema de diversos nivells que no tinguin aquests caràcter estatal que intenta evitar. Segons aquest punt de vista, una organització mundial podria complir de forma eficaç i no selectiva les funcions encarregades de assegurar la pau i el compliment i respecte dels drets humans. Per això, hi hauria un nivell intermedi transnacional, on els actors s'encarregarien dels problemes de la política interior mundial. Temes com l'ecologia i la economia serien els que es tractarien.

El que intenta dur a terme Habermas amb aquest sistema escalonat de competències és il·lustrar una alternativa teòrica a la república mundial, que segons ell presenta dificultats a l'hora d'establir la instància executiva última. Aquesta política interior mundial, on l'ONU serà l'òrgan encarregat d'assegurar la pau i el compliment dels drets humans, només preten mostrar a nivell conceptual que la

“república mundial” no és la única institució en les que el projecte kantià pot prendre forma (Habermas 2009b:133). A més, en la transició de l'Estat-nació a la “república mundial” l'Estat i la Constitució «*se funden en la misma institución*» (Habermas 2009b:134). El que havia portat a l'Estat-nació a l'èxit polític no es pot mantenir unit a nivell d'estat post-nacional, ja que la societat en la que ens topem està completament desvinculada de la seva identitat política comuna, a més d'estar summament estratificada. Però el que si que es pren per segur és la capacitat que han de tenir els òrgans supranacionals per sobrepassar l'ordre jurídic nacional, en el cas que convingui.

3.4. Una nova oportunitat per Europa

Però, en què es basa l'esperança de Habermas en una societat global capaç de superar i realitzar en un nivell superior les funcions de salvaguarda de la pau i els drets humans que fins ara quedaven associades a la sobirania dels Estats? Aquí tornam a comprovar com la teoria de l'acció comunicativa està present en gran part del procés per instaurar una societat democràtica post-nacional. Una societat és més racional si els seus mecanismes institucionals han estat establerts baix la tutela d'un consens no imposat, on les intencions ideològiques i prepolítiques han de ser suplantades per un discurs racional del que formin part tots els afectats; és a dir, els ciutadans sobre els que es dicten les lleis. Per aquest motiu, igual que l'Estat constitucional i democràtic modern va implicar la transició a una etapa superior on els ciutadans podien interactuar i reflexionar en comú sobre les seves normes, ens trobem en el moment propici per a l'ampliació de tal perspectiva cap a un altre universal, per obra de ciutadans que es veuen simultàniament a si mateixos i a tots els altres com a ciutadans del món (Velasco 2013:158).

El dilema del cosmopolitisme contemporani queda llavors plantejat de la següent forma: cal acceptar que el fonament cosmopolita d'una associació de nacions es basa en el reconeixement que són els individus i no els estats els subjectes últims del dret cosmopolita. Però per garantir els drets individuals, el dret cosmopolita

tindria necessàriament que dissoldre el dret internacional que regula les relacions entre estats. El risc que això comporta és que els ciutadans acabin sucumbint al poder d'un despòtic Estat mundial, desprotegits per resistir les possibles accions arbitràries d'aquest nou *Leviathan*.

L'associació de nacions que defensa Kant és massa feble per treure als estats de la seva condició d'autonomia, moltes vegades reforçada amb nocions prepolítiques, perquè, en absència d'una autoritat superior amb capacitat de coacció efectiva, no hi ha garantia que tots els altres estats haurien d'actuar de la mateixa forma. La solució que Habermas proposa requereix llavors la introducció de nivells jurídics diferents que es complementin i s'ajustin mútuament. El repte, almenys en clau democràtica, és d'una gran complexitat, ja que els qui donen suport a aquesta estructura escalonada es veuen obligats a desenvolupar al menys models per una situació institucional que pugui garantir una legitimació democràtica a les noves formes governamentals (Habermas 2009b:109). Aquest serà un model polític que distingiria la multiplicitat d'actors i processos de presa de decisions, i en el que conviurien elements intergovernamentals i supraestatals, a part de la pròpia jurisdicció de cada Estat nacional. La invasió a l'Iraq, a la qual Habermas s'oposà des d'abans de l'inici de les accions militars, demostra per la seva banda el risc associat a l'absència d'un marc jurídic que permeti delimitar amb precisió la forma en què s'actualitzen els ideals cosmopolites en les pràctiques i institucions internacionals. La crisi que va comportar la Guerra d'Irak és un punt que el nostre autor té molt en compte, ja que va suposar una fissura de dimensions catastròfiques al dret internacional. De fet, va poder observar que la resposta de la opinió pública mundial va causar un gran impacte en els mitjans audiovisuals, i això per ell és una forma de demostrar que comença a brotar l'esperança d'una comunitat unida contra les injustícies i la violació del dret internacional.

4. LA REALITAT ACTUAL EUROPEA

4.1. La difícil situació europea

Uns anys després d'haver articulats les qüestions jurídiques referents a la formació d'un cos polític comú en una regió com Europa, Habermas es troba amb una realitat difícil de redreçar. Veu com el debat entre filo-europeus i euro-escèptics va produint que s'allargui la decisió ciutadana sobre el futur europeu (Habermas 2009a:84). Ell denuncia la delicada situació a la que s'ha arribat després de la paràlisi originada per la derogació de la Constitució europea, per la crisi econòmica i de funcionament institucional de la Unió Europea, advertint-nos que ens trobem, per primera vegada, davant el perill d'una recaiguda a nivells anteriors a l'estat d'integració aconseguit.

Argumenta que el Tractat de Lisboa firmat l'any 2007, que havia de servir per omplir el buit deixat per la Constitució europea, no soluciona cap dels problemes centrals que s'havien d'arreglar amb la Constitució. Aquests eren la voluntat de vincular-se al projecte europeu dels ciutadans i la participació de la població en les decisions de caire transnacional (Habermas 2009a:82). A més, el potencial d'un Tractat constitucional és molt més vinculant en aquest cas, i és necessari si es vol dur a terme una UE amb trets republicans i federals.

El propòsit primigeni d'una Constitució a nivell europeu era propiciar un canvi en la manera de fer política que tenia la comunitat, que eren com a poc insignificants, ja que la creació de la Unió s'havia fet amb la intenció de crear un mercat comunitari (Habermas 2009a:83). Habermas es ben clar en aquest aspecte, i insisteix en què la capacitat d'edificar una política comunitària no va arribar al nivell del ciutadà, sinó que es va instaurar com un projecte burocràtic governat per les elits econòmiques, i amb un gran dèficit democràtic (Habermas 2009a:83). Però la cosa no acaba aquí, sinó que aquest Tractat també ha fallat al decidir quina ha de ser la forma de la UE. Durant tot aquest temps no s'ha arribat a cap tipus d'acord al respecte. Tampoc s'han definit les fronteres de la constel·lació, ni detallat les competències que l'Estat-nació ha de cedir a la Unió. Tot això, com hem assenyalat abans, crea un debat entre

integracionistes i euro-escèptics, que l'únic que fan es bloquejar-se mútuament (Habermas 2009a:84). A arrel d'aquests fets constata la dificultat de forjar una identitat europea i afirma expressament que, a dia d'avui, no existeix tal cosa. I si no existeix és, pensen alguns, perquè no hi ha un poble europeu, o sigui, no hi ha un únic subjecte constituent i aquí radicaria una de les raons del refús de la Constitució europea (Habermas 2009a:86). Però Habermas no combrega amb aquesta anàlisi perquè pensa que la pregunta sobre la identitat europea està mal formulada: *«lo que importa son las condiciones que deben cumplirse para que los ciudadanos puedan ampliar su solidaridad ciudadana más allá de sus respectivas fronteras nacionales, con el objetivo de lograr una inclusión recíproca»* (Habermas 2009a:87).

Després de dur a terme aquesta anàlisi, conclourà amb rotunditat que no existeix ni un marc constitucional per a la Comunitat Europea ni tampoc hi ha els actors que han d'acomplir els manaments de les lleis de la Unió (Habermas 2009a:101). Això durà a que s'establesqui una lògica política basada en la desigualtat, ja que la sobirania es traspasarà d'una Estat-nació a uns altres, i simplement els més poderosos aprofitaran la oportunitat. El que es necessita davant tot això és un sistema de representació transnacional, que tengui la jurisprudència suficient com per dirigir la mirada a tots els fronts (Habermas 2009a:101).

4.2. Integració i legitimació: cap a la formació d'una identitat comuna

Per proporcionar les respostes adequades a aquesta situació d'estancament, Habermas creu que s'ha de dur necessàriament a terme un diagnòstic adequat de quins són els perquès de la falta d'identitat comunitària (Habermas 2009a:103). Pareix que els darrers intents de constitucionalitzar la política europea han demostrat una falta de recolzament per part de la població. Però Habermas ens diu que aquesta afirmació dista molt d'apropar-se al que realment està passant. Ens diu que els dos referèndums que s'han duit a terme en els últims temps estaven tant carregats d'ideologia i enfrontaments procedents de la política interior dels Estats que no podien argumentar de forma no adulterada les opinions de la població consultada

(Habermas 2009a:103). Els seus arguments estan basats en dades que indiquen que no només un bon percentatge de la població estaria a favor de la pertinença del seu país a la Unió Europea, sinó que també hi ha una clara majoria que reclama la instauració d'una política exterior i de seguretat europea. A l'any 2007, ens diu, el 66% dels consultats estaven a favor d'una Constitució europea que establís el marc jurisdiccional adequat per a la interacció dels ciutadans (Habermas 2009a:103). Si mes no, es cert que els sondejos tenen un valor relativament limitat, però ens serveixen per intuir que si que hi ha possibilitats per tirar endavant el projecte cosmopolita de Habermas.

Al respecte de les constants reticències que hi ha envers la formació d'una política europea comuna i estable, Habermas ens informa que els entrebancs no venen de la banda ciutadana, són els estats els qui s'oposen a perdre algunes de les seves competències en favor del poder post-nacional (Habermas 2009a:104). Hi ha un recel important de la classe política a cedir una part de la seva autonomia jurídica, ja que es tradueix en una pèrdua fàctica de poder. També fa referències a altres motius, com per exemple «*el miedo de los miembros del gobierno de quedar rebajados a la insignificancia de la condición de reyezuelos*» (Habermas 2009a:104).

El que s'ha de fer per evitar el bloqueig que està sofrint la Unió Europea és evitar que els governs obrin de forma diferent a com li permet el seu propi caràcter democràtic, donant així als seus ciutadans la possibilitat de decidir en un referèndum celebrat simultàniament a tota Europa, baix els manaments d'una llei electoral conjunta, sobre si volen una Europa políticament constituïda, una harmonització més forta de les polítiques fiscals i una igualtat en les polítiques socials que afectin als ciutadans de tal unió. El projecte seria acceptat si obtingués una doble majoria, dels Estats i dels ciutadans. No obstant això, el resultat només vincularia als Estats on una majoria dels ciutadans hagués votat a favor (Habermas 2009a:104-105). La mera convocatòria d'un referèndum tal seria l'empenta necessària per d'un autèntic debat europeu, debat que, ara com ara, brilla per la seva absència, i no perquè no sigui d'interès i transcendència sinó perquè als partits polítics no els interessa col·locar-ho

en la seva agenda. Com adverteix Habermas, els mateixos partits que al govern operen prudentment haurien de donar a conèixer obertament les seves intencions tan aviat com la qüestió del futur d'Europa no es decidís ja en els gabinets, sinó a la plaça pública (Habermas 2009a:106). Aquest model d'integració política per part dels Estats i els ciutadans és el que Habermas creu que s'ha de posar damunt la taula en el debat sobre la constitució de la Unió Europea, això és, que hi hagi unes passes marcades per tal que els ciutadans puguin decidir unir-se o no a la constel·lació. Tornam veure per tant la importància que té el paper de la creació d'una opinió pública i una voluntat ciutadana en el pla europeïsta. Per això però, serà necessari que els Estats operin de forma transparent pel que respecta a la opinió transmesa als ciutadans sobre aquest afer.

Aquesta integració en un marc polític post-nacional, de la mateixa manera que tot el procés cosmopolita que s'ha explicat amb anterioritat, necessita d'una legitimació democràtica que, com ja ha insistit Habermas a diferents articles, no fa falta adquiresqui caràcter estatal (Habermas 2009a:120).

En el pla supranacional de la seva proposta, Habermas indica que hi ha un doble necessitat de legitimació: per una banda les resolucions de l'Assemblea General, i per altra la praxis legisladora, executiva i judicial de la resta d'Òrgans (Habermas 2009a:120). Aquesta necessitat de legitimar la política només podrà satisfer-se si es genera un espai públic mundial amb capacitat de funcionament (Habermas 2009a:120 i 2009b:136). Amb aquest espai públic que l'autor alemany reclama constantment s'aconseguirà fer arribar la informació als ciutadans de forma transparent, perquè puguin formar-se una opinió contrastada i prendre així decisions corresponents. El que s'ha d'afegir aquí és que dins el pla supranacional quedaran legitimades les tasques de naturalesa jurídica i de preservació de la seguretat, més que de naturalesa política (Habermas 2009a:121). La necessitat que sorgeix a l'hora de legitimar el pla transnacional és d'un altre tipus. Al ocupar-se de temes relacionats amb la política interior mundial, hi haurà la necessitat de procurar la formació de coalicions sensates (Habermas 2009a:122). La legitimitat democràtica d'aquests compromisos es recolza

sobre dues columnes: per una banda, la legitimitat dels tractats dependrà dels propis socis; aquests hauran de complir amb la seva obligació democràtica. I per altra banda, els espais públics de cada nació s'hauran d'obrir els uns als altres de tal manera que la seva política interior es faci transparent respecte a la política de caire transnacional (Habermas 2009a:122-123). No fa falta dir que els actuals països que formen part d'aquest projecte estan encara lluny de apropar-se a tals exigències normatives (Habermas 2009a:123).

En aquest sentit, ens queda a tots molt per aprendre, tant als Estats com als ciutadans. Com es natural, els Estats petits sempre tendran més facilitats a l'hora d'acceptar el poder que exerceix des de fora la globalització i cedir sense massa entrebancs a la cooperació. Ho faran millor que les potències mundials, que encara demostren reticències a l'hora de cedir la seva sobirania, ja que encara no estan disposats a renunciar formalment a desproveir-se del monopoli del seu poder polític (Habermas 2009a:124). És per això que Habermas defensarà que:

«el sentido clásico de "soberanía" se ha deslizado [.]: el Estado soberano debe operar; hoy día, como un agente fiable de la comunidad mundial; bajo la amenaza de sanciones, persigue la tarea de garantizar, dentro de las fronteras nacionales, a todos los ciudadanos por igual los derechos humanos, materializados como derechos fundamentales del individuo.» (Habermas 2009a:124)

Això portarà als ciutadans a haver d'adaptar-se als canvis que afecten constantment a la seva identitat, ja que la consciència nacional tendirà a ampliar-se cap a nous horitzons. Perquè pugui arrelar dins la ment del ciutadà la seva nova identitat, no quedarà més remei que superar l'insistent idea d'un estat de consciència nacional arrelat històricament amb l'Estat-nació. Així Habermas arriba a una conclusió lligada amb un dels seus grans propòsits: substituir gradualment la creença en uns substrats pre-polítics que aguanten la idea de nació. Per ell no existeix tal cosa, tant sols existeix la potestat que tenen els ciutadans a establir la seva identitat mitjançant la força de l'acció política, que és el que el cap i a la fi legitima la constitució d'un estat democràtic.

5. CONCLUSIÓ

Durant l'extensa obra de Jürgen Habermas podem apreciar la importància que dóna a la creació d'un espai comú de diàleg per tractar temes d'índole política. Aquest espai ha d'estar conformat per uns ciutadans que traspassen la seva sobirania a unes institucions democràtiques que lluiten per preservar la llibertat i dignitat d'aquests individus, ja que al haver convertit les institucions en els seus representants, aquestes tenen la responsabilitat política de garantir els drets fonamentals de l'individu.

El que podem dir després d'aquesta panoràmica que hem duit a terme és que, si la comparem amb la nostra realitat actual, estam molt lluny de poder adquirir un espai polític europeu, no de qualitat, sinó de qualsevol tipus. Els governs de les grans potències segueixen amb una actitud reticent pel que fa a la institucionalització d'un espai supranacional amb una funció política autònoma. La falta de legitimació democràtica d'aquestes institucions ha portat, com s'ha vist amb esdeveniments recents com la Crisi de 2008 o la Guerra d'Irak, a que el projecte cosmopolita, iniciat per Kant i relançat per Habermas, hagi quedat bloquejat. És molt important doncs remarcar l'actualitat que té el projecte que s'ha presentat en aquest treball. Per això vull fer referència a un article publicat fa pocs mesos al diari *El País* titulat *El gobierno de los banqueros*, que des del meu punt de vista, expressa perfectament el malestar de Habermas amb l'actual situació d'Europa.

La crisi que estem vivint actualment no és una conseqüència dels errors dels socis que formen la Unió Europea, sinó que es deu a un altre tipus d'error: el que ha anat causant aquest declivi socioeconòmic de l'Eurozona són els errors en la construcció de procediments i institucions europees (Habermas, 2015). Arrel d'aquests errors veim com es van oblidant a poc a poc les intencions democràtiques dels votants. El cas de Grècia és un exemple perfecte per plasmar aquesta problemàtica, ja que evidencia un gran dèficit institucional.

«El resultado de las elecciones griegas representa el voto de una nación que se defiende con una mayoría clara contra la tan humillante como deprimente miseria social de la política de austeridad impuesta al país. El propio sentido del voto no se presta a especulaciones: la población rechaza la prosecución de una

política cuyo fracaso ha experimentado de forma drástica en sus propias carnes.»
(2015)

La ineficàcia de la política duita a terme fins al moment no havia estat efectiva; i encara que els votants grecs haguessin parlat a les urnes, els mandats dels creditors europeus seguien sent els mateixos, i obliguen a pagar un muntanya de deutes al poble grec que mai seran capaços de saldar. Aquí surt Habermas, evidenciant el mateix problema que ha tingut sempre la UE a l'hora de formar unes institucions democràtiques: el que realment fa falta és formar una voluntat política ciutadana comuna en relació amb les transcendents febleses polítiques en el nucli europeu (2015). La inoperància dels governs estatals, degut a la seva voluntat de preservar la mínima autonomia social i fiscal que els queda, fa que no es pugui arribar a uns acords polítics consensuats per garantir democràticament els drets dels ciutadans europeus. Aquests defectes solament poden corregir-se mitjançant una reforma de les institucions, com tants juristes, politòlegs i economistes porten anys demostrant. La unió monetària seguirà sent inestable mentre que no sigui completada per la unió bancària, fiscal i econòmica. I això significa, al cap i a la fi, que la unió monetària ha de evolucionar cap a una unió política (2015). Com tantes vegades ha senyalat Habermas, la força que va portar als països europeus a construir una unió duanera, s'ha de transformar en una força capaç d'articular una opinió pública europea amb la capacitat d'intervenir en el debat polític i social; una unió econòmica s'ha de convertir en una comunitat transnacional constituïda políticament (1998:634).

6. REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Chernilo, D. (2007). Universalismo y cosmopolitismo en la teoría de Jürgen Habermas. *Estudios Públicos*, 106, 175-203

Engelken-Jorge, M. (2008). Democracia posnacional. Dos debates teóricos: Habermas, Mouffe i el "Nacionalismo Funcional". *Nómadas. Revista crítica de ciencias sociales y jurídicas*, 19, 225-243

Habermas, J. (1998). *Facticidad y validez*. Madrid: Trotta

— 1999. *La inclusión del otro*. Madrid: Trotta

— 2000. *La constelación posnacional*. Barcelona: Paidós

— 2009a. *¡Ay, Europa!*. Trotta: Madrid

— 2009b. *El Occidente escindido*. Trotta: Madrid

— 2012. *La constitución de Europa*. Trotta: Madrid

— 28 juny 2015. El gobierno de los banqueros. *El país*. Recuperat de http://internacional.elpais.com/internacional/2015/06/26/actualidad/1435340365_023707.html

Ilivitsky, M. (2011). Habermas y la constelación posnacional. *Estudios internacionales: Revista del Instituto de Estudios Internacionales de la Universidad de Chile*

López i López de Lizaga, J.L. (2007). Rawls, Habermas y el proyecto kantiano de la paz perpetua. *Daimon: Revista de filosofía*, 40, 91-106

Riutort, B. (2014). *La gran ofensiva*. Barcelona: Ícara

Velasco, J.C. (2013). *Habermas: el uso público de la razón*. Madrid: Alianza